

Lackfi János

Somlyó Zoltán felmutatása

1. A TEREMTÉS

A gyermekkor befolyása akár egy egész egy irodalmi pálya, akár egyes művek alakulására igen nagy lehet. Elég, ha Wordsworth-re vagy García Márquezre gondolunk, de két, Somlyóhoz közelálló példát is említhetünk: Kosztolányi *A szegény kisgyermekkel* debütál, Karinthy *Tanár ura* és paródiáinak (pardon, irodalmi karikatúráinak) humora is diákos. A gyermekkor egyszeri ízére időnként olyan „klasszikus” szerző is vissza-visszaérez, mint Babits (*A gólyakalifa*), sőt, bizonyos novelláiban még a mitologikus-patetikus Ady is. S akár Szabó Lőrincsel vagy a (csoda)gyerekségből mindvégig szinte ki nem eső Weöressel is folytathatnánk a sort.

Somlyó Zoltán életművéből a gyermekkort mint-ha kiradírozták volna. Apró, pársoros versrészletekben villan fel itt-ott, s főként élete megállapodottabb, ha nem is szívérványos kései éveiben. E szövegrészek szisztematikus összegyűjtése, rendezése egy későbbi, Somlyó költészetét összefoglaló mű megírásához elengedhetetlen lenne, most álljon itt csupán a *Nyitott könyv* néhány sora:

*A nap tüze otthon, a kerti bársony
s a hold, az udvaron benézdelő.
A pince mellett a fehérrapóra,
mit gyermekkézzel ő maga csinált.
Zongoraszóra, lágyan altatóra,
mely behálózta a hűs délutánt...
s a széles, hűvös, szalmás kocsisztré...
hol régi bintók álltak, rongyos, ódon
zöld posztójukkal búsan, hallgatag...
Ó, hányszor ült fel a keszbedt ülésre
és átutazott nagy világokat!...
S a kerekeknek álló némasága
s az ostornyélnek bús, üres helye –
s a kerítésen át a derűs, sárga
borsónak áldott, kövér hüvelyke...
A szomszédban a füstös kovácsműhely,
a fényes üllőn füstölög a vas.
És peng a hang a forró délutánban –
S a diófa oly néma, oly magas!
A konyhában a cseléd nótát dúdol,
Edényt törölget, haja szétterül.
(A nagy zöld hinta lóg a négy vasrúdján,
a buja zöld fű éri kétfelül.)¹*

Hová tűnt, miért süllyedt el úgy, hogy szinte nyomozni kelljen utána, ez az időn kívüli, háborítatlan Atlantisz, Tündérsziget? „1882-ben születtem, Alsó-Domborún... Iskoláimat Nagykanizsán, Csáktornyan, majd Székesfehérváron és ismét Nagykanizsán jártam...”² „a nagykanizsai felsőkereskedelmiben leérettségiztem”³ Apja kitagadja a gimnáziumi éveit már verseket publikáló fiút („Jómódú szüleim ekkor megvontak tőlem minden segítyt, teljesen magamra hagytak, kitagadtak.”⁴), s ehhez a kegyetlen tényhez csatlakozik még az apai szigort más esetekben esetleg enyhíteni tudó anyai féltés hiánya. „Édesanyja Pikica húga születésekor meghal, a költő ekkor egyéves. Schwarz Simon (S. atyja) ezután feleségül veszi meghalt neje hűgát, Pick Friderikát, akit édesanyjaként szeretett és tudott, ám ő is meghal, s kilencéves korától mostohaanya neveli.”⁵ Egy pillanatra adjuk át a szót megint Somlyónak magának: „Tulajdonképpen ez a motívum kíséri az én életemet és költészetemet... atyám folyton arra serkentett majd minden levelében, hogy lőjjem agyon magamat, mert az íróssággal, kóborlással, s azzal, hogy a nevemet kinyomatom, kompromittálom a családot.”⁶ Hogy „ez a motívum” miképpen kíséri életét és főképpen költészetét? Életét (külső következmény) a pénztelenség, pénzzel banni, gyökeret verni képtelenség által, költészetét (a belső) a háttérrel nélkülség, a gyermekkor tatózó hiánya által. Érzékeny vesztesége Somlyónak a megtagadott, megtagadtatott gyermekkor, életre kiható inger a kiűzetés e nagyvonalú valóságos formája. Kosztolányinál mitikusává növekszik a gyermekkor, mikor beszél róla, Somlyónál azáltal hatalmasodik el, hogy nem beszél róla, hogy titkolja, magában siratja, mint valami szégyellnivaló betegséget, fogyatékoságot. Gyermekkorát kiollózták életéből, nemhogy az arra való visszaemlékezéssel kezdhetné volna pályáját. S ki is éli ezt a visszafojtott gyerekkort, ellensúlyozni igyekszik hiányát a későbbi élmények, az ugyancsak érzékeny, Somlyónál a férfikorba észrevétlenül áthajszolódó ifjúkor eseményeinek felnagyításával. Élete első, 1902-től 1911-ig tartó periódusa maga is kedvez ennek a mitizálásnak, mely egyben kiváltó oka, meghatározója is lehetett e periódus zsúfoltságának. Nagykanizsa, Budapest, Sopron, Fiume, Budapest, Nagyvárad, Szeged, Pécs, Szabadka, s harmadszor is

Karinthy Frigyes rajza a költőről

Budapest: íme az 1902-től 1911-ig tartó életszakasz tíz főbb állomása (s ez csak a földéríthető, s azok közül is csak a huzamosabb, hónapokat igénybevevő, nem is mindig megszakítatlan időzések lajstroma). „Közben a vidékre is leszaladtam több ízben, újságíróskodni... A végén mindig elájtott a vidék nyomasztó levegője és mindannyiszor újra Budapestre visszaszaladtam” – szól az önéletrajz.⁷ S nem ritkán az egyes szakaszok is tagolhatók, mind a szeszélyes munkahely, mind a még rapszodikusabb lakásváltoztatások szerint. „Tíz év alatt harminckét szép lakás!” – kiált fel a *Nyitott könyv*ben,⁸ s e számításba alighanem fel sem vette a *Dél van* című versében⁹ emlegetett dunakorzói padokat, vagy a többek közt Kellér Andor vallomásában is szereplő zöldségesbódét, sírkőraktárat („Legsötétebb idejében egy Ferenc körüti zöldségeskófa pincéjében aludt, krumpliszákokon, majd egy Rákóczi úti sírkőkereskedő raktárában, márványdarabok között”)¹⁰

Mintha a gyermekkorából kitagadott költő helyettesíteni, pótolni is igyekezne gyermekkorát az amúgy külső szükségszerűségből záporozó élmények sokaságával. Pergő menekülése és nem Krúdy-módra kirótt napi penzum önfegyelmének, de a benső perpetuum mobile ösztönzésének engedő alkotás-tempója, éjszakázásai, számolatlan feketekávéi, szivarjai, cigarettái mind egy menekülő és önajzó lelkiállapot külső jelei és immanenssé váló

gerjesztő okai egyben. „Hiszen, ami a mohóságot illeti, ezzel körülbelül mindnyájan így vagyunk: még egy kis almát hamar, cigarettát, feketét, Isten mérgeit, különben elveszünk.” – írja Füst Milán,¹¹ s valóban, a *Nyugat* korának kávéházakban generálódó forradalmával, de már a kor bohémvilágának szokásaival is eredendően vele járt, annak szinte létformája volt ez a szelíd, éltető önpusztítás. Ezt a világot mutatja be többek között Krúdy *Ady Endre éjszakái* című emlékezés-kötete, melyben egy-egy pillanatra Somlyó is feltűnedezik. Esti Kornél is „zabálta a nikotint... s lázasan figyelte magában a belső lüktetést...”¹² A túlérzékeny „mozgalmárok” önkábításának minden esetben sejthetően pszichológiai oka is van. A korral való meghasonlás és az abban való létezés kényszere közti ellentmondás mindannyiuknál a pszichikum síkjára terelődött. Karinthy azzal a bizonyos fiatalemberrel való találkozást rettegte, Kosztolányi (aki felesége regénye tanúsága szerint még bizonyos kábító hatású cseppeket is szedett) állandóan a gyermekkortól felrémelő halál ténye elől hátrál, Somlyó rohanása előre menekvés, életbe futás a gyermekkor tátongó örvényével maga mögött.

A *Nyitott könyv* fentebbi, gyermekkort idéző passzusa nem csupán a hiány illusztrációjaként szolgált. A Somlyó-oeuvre valamennyi eleme, mozgatóereje felbukkan benne. (Ez természetesen nem véletlen, hiszen Somlyó itt *utólag*, költészete iránya kialakultával (A *Nyitott könyv* 1916-ban lát napvilágot) fedezi fel ezeknek az elemeknek a gyermekkori meglétét, s látja beléjük saját későbbi, költői koncepcióját.)

A gyermekkor és a (képzeletbeli) utazás összekapcsolása ekkor nem előkép nélküli Somlyónál. Fia emlékezéséből tudjuk, hogy a költő „több, mint egy évtizeddel Tóth Árpád klasszikussá vált fordítása előtt” átülteti (németből) és meg is jelenteti Baudelaire *Utazását*.¹³ S amikor ez a fordítás 1911-ben elkészül, Somlyó, bár talán maga sincs vele tisztában, konkrét, térbeli utazásának utolsó állomására érkezett, hogy aztán, a gyermekkori helyben-utazás pozícióját újra felvéve, a New York ómódi, mozdulatlan hintójába vagy a Kruspér utcai lakás szerény ladikjába telepedjék. De már a sokállomású, hánnyatott „vándorévek” alatt is szüntelenül (és gyakran épp a legjobb versekben) felhangzik a sorsának mozdulatlanságát, változtathatatlanságát elfogadópanaszló hang. Mozgás a mozdulatlanságban, szoborszerűség a legnagyobb rohanásban: ez Somlyó költészetének egyik legéltetőbb paradoxona. Egyetlen, módosíthatatlan arckifejezést rögzítő portré kalandos útja ez a festő műhelyétől ócskások és művé-

szetszaroló régiségkereskedők bazárjain át a legalább otthon szerű, nyugodt falsíkig, melynek háttere előtt mégiscsak kifejtheti hatását (múzeumba, tegyük hozzá, mind a mai napig nem került).

S már eme első emlékek között felbukkan az a nőiség, mely később Somlyó létének menedéke, szüntelen vívott fellegvára lesz, a „dúdoló cseléd” révén, kinek „haja szétterül” (a valóságban később, de költészetében megjelenítve előbb „gyúl ki” „ezer asszonyhaj-párna” „halavány éjszakán” a *Dél van* lapjain¹⁴), s erre rímel (gondolatilag is) „a buja zöld fű... kétfelül”. Figyelemre méltó a gyermekkori mozdulatlan vágtazásnak (a szó szoros értelmében vett) *idő-mértéke*: a „kanizsai gőzös vidám füttye”, a kovácsműhely „pengő” ritmikája, a cseléddal monoton üteme. S mindezeket az időjeleket megelőzi és helyettesíti láthatatlanul és nesztelenül az elbeszélő-fabrikálta napóra képe. Akár ismerte Rilke őszi sorait Somlyó, akár nem, itt *idő-alkotóvá* avatja, a teremtő rangjára kívánja emelni a gyermek-ént. A saját időszámítás kialakításának szándéka azonban itt is a visszanéző felnőtt-költőt jellemzi már igazán, aki élete határvonalát, új életre születésének pillanatát (ha a körülmények szorításában is, de) maga határozta meg, s így helyezkedett el egy két-pólusú világegyetemben. A gyermekkor világa ugyanis, mint láttuk, még androgün világ, melyben egységben jelen van a gyermek-kreátor személyében a férfi, s az időt dallal kitöltő cselédlány által a női princípium egyaránt. Akkoriban az apa és az anyaként szeretett nagynéni páros jelenléte a valóságban is ilyen egységesen tölthette még ki Somlyó eszmélő létét. („S ha este apánk hazajött, csizmáján hó meg sár... anyámnak szíve dobogott, s kigyulladt homloka.”¹⁵) Somlyó életének végleges szakadása ugyan a soha vissza nem vont atyai átok következtében áll be, mely elvágja őt „a boldog, tiszta, rózsaszínű múlttól”,¹⁶ de pályakezdése éveiben maga a költő rekeszti el ezt a tragikus élmény-zuhatagot, s tereli más irányba, míg eredeti medrében csak egy-egy utalásszerűen csorranó erecske (és *Az átkozott költő* tényleszögező előszava) utal „átkozottsága” eredendő okára.

„Kívül-belől leselkedő halál elől, mint lyukba a megriadt egérke, amíg hevülsz, az asszonyhoz úgy menekülsz...” – írja József Attila, s szólhatna Somlyóról is. Mert ha menekülésének van ős kiváltó oka, a fészekből való kitaszíttatás, a világra hozatal e különös, teremtő gesztusa, „személyhez” köthető, megjelölhető ugyanígy menekülésének célja, iránya is. Somlyó futása (még amikor egyhelyben folytatott utazással redukálódik is) archetipikus menekülés, idelenti *pályafutás* az anyaölből kivetettség felől a megtermékenyítendő élet öble, asszonyi

méhe felé, a generált lény törekvése a generátori, a létező a létrehozói szerepre.

... úgy szeretnék egy fiút magam mellé,
ki – mint én voltam – bátrabb, éberebb...
S még apjának nevezne, csókot kérve,
számból szelíden a szívat kivenné...

– írja *Az átkozott költő* atyját idéző soraiban.¹⁷ Könnyen belátható, hogy minél drasztikusabb a szakadás a nemlét, vagyis az öntudatlan, gyermeki létezés és a lét, vagyis a felnőtté válás között (ideális esetben ez a szakadás nem is szakadás, csupán súlypont-át-helyeződés, az inkább öntudatlanul létezésből az inkább tudatos létbe való át-ringás, hiszen a felnőtt, noha önállóan létező, gyermek, létrehozott lét is marad egyben; az ideális esetek azonban vajmi ritkák), annál elementárisabb erővel lép fel a rendeltetés beteljesítésének igénye.

S hogy a külső tények állványzatára támaszkodhassunk: meg sem ismert anyja elvesztése, anyjának tekkintett Friderika nagynéje idő előtti halála ennek a menekülésnek, az atyai szigor elől az anyához való visszabújásnak, embrió-állapotba való összehúzódkodásnak vágta el útját. A családba való visszatérésének hívei később is leánytestvérei voltak. „Leszerelése után vissza akart térni a szülői házba, de apja ismét elüldözte. Angéla nővééréhez ment Vrdovszkóba, egy Karszt-hegységbeli kis faluba...”¹⁸ Ezután pedig Fiume következik, ahová Píkica nővére ment férjhez.

Ettől fogva a nőiség felé menekülésnek egy útja maradt nyitva számára: előre. Az anyai melegbe való visszamerülés fő lehetőségét már nem a családban, hanem „az ifjú hölgyek lelkesült csapatja” mellett¹⁹ kereste. Hogy a túlságosan heves vérű fiatalember kalandjai nem mindig voltak felhőtlenek és csalódástól mentesek, azt megvilágítja *A titkos írás* művészi igénnyel átrajzolt, de minden bizonynyal valós elemekből építkező cselekménye. Ebből fakad a később gyermekkori szerelmének nevezett édesanyjával szembeni büntudata:

Somlyó Zoltán

*Lásd, más nőket is ismerek már...
Az ő lebelletük nem enyhe nyugság,
de bűn, hazugság s idegen világ.*

– beszél hozzá.²⁰ A gyengébb nem iránti vonzalma („Elszeretem az összes szeretődöt!” kiáltja szilajul a szkeptikus Füst Milánnak a vidékről ‘felszaladt’ poéta²¹), ma már erotikusnak talán nem számító (bár a Vas István-i értelemben: „mi mindenről írtak és mennyivel merészebben azóta! De sehol sem lüktet sötétebb, forróbb vér, mint ebben a versben [a Maria Abariendosban], s ez a vér- és hőfok-többlet az erotikája”²² még mindig és örökké annak megmaradó), de mindenképpen szerelmi költészetének jelentősége és értékei ezt a nőihez igyekvést jól példázzák.

Somlyó személyiségének és művének irányultságát, s hogy a kiűzetetés egyetlen „motívuma” miért és hogyan hatja át őt mindvégig és mindenestül, megvilágítja Rákos Sándor egy megállapítása. „Az apai ház kitagadottjától elfordítja fejét pénz, hivatal, dicsőség; végül már egy egész irodalom, egy egész kor, egy egész nemzet megtagadja – csak költészet és nyelv, ez a két ősin-mélyen anyai jelenség nem taszítja el soha, egy pillanatra sem.”²³ Valóban, irodalom, költészet, nyelv: litteratura, poesis, lingua mind nőnemű szavak. Zsidó-keresztény alapszemléletű kultúránkból következően pedig, melybe ez a költészet is beleszületik, a másik póluson az egyértelműen férfiként, Kreátorként, Atyaként meghatározott Isten, illetve a patriarchális család feje, a nemző, az Apa állnak („isten, s szülőm, két elvesztett atyám!”²⁴). A két végpont között mozgó költő pedig (mint tudjuk, az irodalom egészen századunkig amúgy is dominánsan maszkulin önkifejezési formának számított) a kiűzött teremtmény, kreatúra, aki a Teremtés Könyve szerint éppen a női princípium (itt a költészet) miatt szakíttatik, tagadtatik ki a kezdeti egységből. Felbomlik a kötés (*ligio*), mely férfit és férfit fűzött egymáshoz, s marad az – amint azt Somlyó élete is mutatja – efemer, de kiapadhatatlan változatosságú és szeszélyű feminin elem. Az újra-kötés (*re-ligio*), az Atyával, az Apával való szövetség újrafelvétele, vagy a régi megerősítése Somlyó Zoltán életében sohasem realizálódott, realizálódhatott igazán. S itt csak utalunk a több írásából kivilágzó tényre, melyet fia is megerősít, hogy Somlyó egyáltalán nem volt vallásos. Mindamelllett költészetének feszültségének forrása, hogy erőterét az egyetlen kiút (a femininum) bővölete és az alapvetően őt eltaszító véglet (a maszkulinum) hiánya, „vákuum-vonzása” egyszerre határozza meg. S hogy ez a vonzás, vonzódás mindkét szinten létezik Somlyó költészetében, annak jelzé-

sére elegendő híres *Hajnali imádságának*, vagy az ugyancsak *Az átkozott költő* kötetben található „Jövel, szivar, te szájam barna hídja...” kezdetű versre, vagy a *Jajgató Felicián*-kötet *Levél atyámnak* című darabjára hivatkozunk. Előbbi az Isten felé (vissza)fordulás klasszikus pozíciójában újat, döntőt hozni tudó invenció példája, utóbbiak az Apa omnipraesens szellemalakjának mindenek ellenére való gyengéd vagy büntudatos idézései.

*Nem hoztam rád szégyent, se dicsőséget...
nincs fiam... Bár néked se lett volna –
Élj boldogul, atyám! (Jajg- 201).*

De említhetnénk az egyébiránt nem követett zsidó vallás emlékeinek, szokásainak idézésével íródott, felekezeti lapokban közölt verseit (ez nyilván nem csupán *egy* pénzkereseti forrás volt a többi között – noha kétségkívül az is²⁵), vagy az apjához való visszatérésre, vele való kibékülésre tett kísérleteket (melyekről szintén nem tehetjük fel rosszindulat nélkül, hogy csupán anyagi szorultság volt mozgatójuk – noha, és ismét csak, nyilván az is). „Az apai intelmek átka nyomta egész életét, azé az apáé, aki békés és szolid életet áhított volna fia számára. És ez az apai sóhaj ott égett szegény szívében mindvégig – innen az örökös önvád...”²⁶

2. DINAMIKA ÉS MOZDULATLANSÁG – A SZEMÉLYISÉG PROBLÉMÁJA

„Annyi értelmetlen és fölösleges teher rakódott a műre és alkotójára, hogy minimálisra csökkent a tisztánlátás esélye... Tovább kell mélyíteni az úgynevezett bohémságról alkotott képet... Igazán különös helyzetben van Somlyó Zoltán, őt valamiért nem az értékei felől közelítik.”²⁷ – írja az életmű problémáit összegző tanulmányában Zsoldos Sándor. Somlyó költészetéhez valóban nehéz a hozzáférhetőség, a személyiség, az alkotó karakterének mítosza teljesen eltorlaszolja a bejáratot, s mégcsak nem is következetesen épült falként, de barrikádként, rendezésre váró romhalmazként magasodik előttünk. Nem haszontalan tehát, ha kísérletet teszünk a személyiség megértésére, egységben (vagy legalábbis kettősségében) látására, hogy aztán minél szabadabban, szilárd alapokra támaszkodva vizsgálhassuk a jelenség belső magvát, a művet.

Somlyó személyisége már akkor kezdett kirajzolódni a századelő irodalmi törekvéseinek horizontján, mikor műve még nem tömörült össze egységgé, a *Dél van* figyelemfelhívó nyitányává. A Somlyó-le-

genda ekkor már létezik, vagy létezni kezd, s a kortársak egybe- és egymás szavába vágó, különböző időpontokban és alkalmakkor rögzített, de bármikor „lehívható” vallomásai meg is mutatják nekünk, mint különböző portrék az egyazon modellt. A szerep, melyet ez a nemzedék véres komolysággal vállalt, s melynek megtagadásával később nem egy esetben vádolta magát (ld. a fentebb idézett Kosztolányi-részletet vagy Karinthy híres *Találkozás*-novelláját, melynek parafrázisa – előképe? – Somlyó *Gyászvárosa* is: „hiszen csak hálás lehet ez a peckes ifjú, hogy megtartottam, megőriztem az idők felett, konzerváltam és türtem tőle mindent, és nem öltem meg... Jön, egyre jön, bátor és szemtelen vigyorzással, látom már, hogy össze kell találkoznunk, szemtől szembe állanunk.”²⁸), szülője, fogantatója a verseknek, melyeknek létét köszönheti, s amint a szerep megköti, kötelezi a költészetet, ugyanúgy meghatározzák az attitűdöt a már leírtak. Rónai Mihály András említi, hogy Somlyó sosem árulta el az ifjúságot, annak „vad éther-szagában” (Kosztolányi kifejezése) „lélegzett tovább, halálos holtáig az felhőzte körül”,²⁹ szemben Kosztolányival, aki 1925-ben „már beszélni sem érzi méltónak magát”³⁰ Sárkány, Esti és Kaniczky kóborlásainak idejéről, avagy, tehetjük hozzá „ittthon volt, ittthon e földön”, s „már nem volt otthon az égben”.

Miben áll Somlyó szerepének lényege? Ha ebben az „örök ifjúságban”, melyek ennek az ismérvei? Miben különbözik, különbözik-e ez a szerep kortársai, nemzedéktársai, barátai pózától? Hiszen nagyjából ugyanúgy élt, mint „az irodalmi halhatatlanság karzatán”, a New Yorkban üldögélő megannyi korabeli író. Hozzájuk hasonlóan mérgezte magát, vitatkozott, diákos utcai csínyekben vett részt, valamint nélkülözött. Ez a recept azonban elég általános volt akkoriban. Mit mondanak azonban róla a szemtanúk?

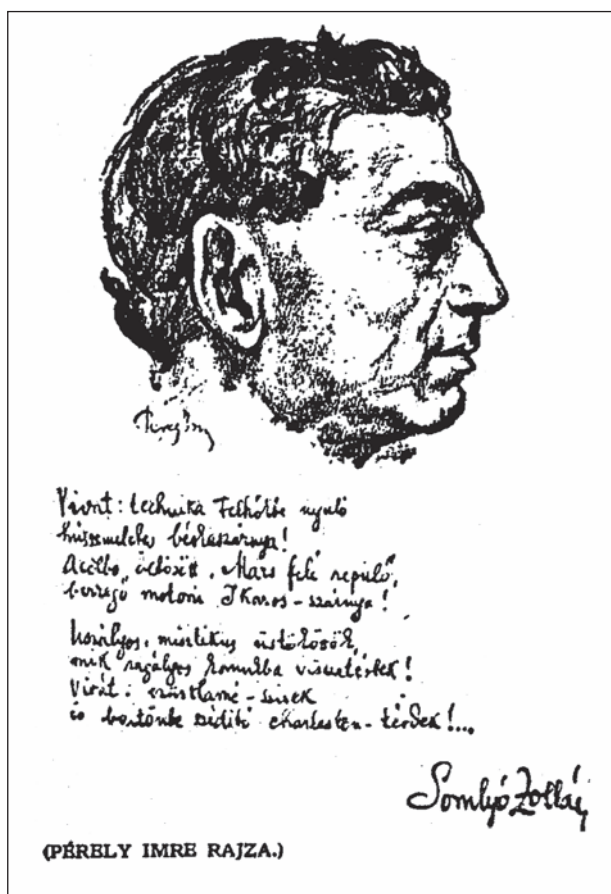
„Viharvert fejét látta [ti. az elbeszélő], egy aranyozott barokk oszlophoz támasztva, sápadt arcát, keményre kovácsolt, erőszakos homlokát, kék állát, melyet sohasem lehetett egészen megborotválni, a száj bíborvonalát és a két szem haragos szurokfényét, egészségesen villogó fogát, melyek közé cigarettát szorított, vad, fekete haját, fekete lakkcipőjét, fekete ruháját, meggyzín mellényét, melynek széles, művészi kivágásán az ingmell ragyogott.” – írja róla Kosztolányi egy gyakran idézett méltatásban.³¹ „Itt ült minden reggel Zoltán, a bordó mellényes, elátkozott költő, aki pénztelenségét, költőnyomorát, égre vonító bibliai panaszát olyan intézményesen szervezte meg, mint valamilyen nagyszabású vállalkozást, társadalmi eseményt, melynek hordereje és jelentősége elől nem vonhatja el magát senki: itt ült,

szótárak és kéziratpapírok közepette, s francia regegyeket fordított németből magyarra, alkalmi kiadók részére. Fekete haja szikrázott, mint a gyűlölet fekete lángja; a valóságban semmi baja nem volt, csak az, hogy költő volt, szegény volt és állandóan kövér nőkre volt – tragikus hangsúllyal – szerelmes” – így Márai.³² ...”a magyar líra fénykorában élt és tűnt fel, sötét fejével, borostás állával, bordópiros mellényével és ezüst sétapálcájával...”³³ A bordó mellény tenné, mely ha a honi viszonyok között Werther híres mellényéhez fogható hatást nem is váltott ki, mindenesetre valamennyi szemtanú által szinte obligátan említett részlet? Abban lakott Somlyó személyiségének titka, amint Sámsoné a hajában, Achilleuszé a sarkában? Mindenesetre a vér- avagy bíborszín erős élet-jelképességét vállalta, kihasználta életében, költészetében egyaránt.

Egy-két dolog azonban leszűrhető már e két visszaemlékezésből is. Egyik az arc, a jelenség provokatív, már-már erőszakosan figyelemkeltő volta. Az „előre menekvő”, a földet, a számára rendelt teret birtokbavevő Ádám céltudatossága ez. „Az író nagyon hisz magában, s hiszi, hogy minden, amit lát, az kánon. Nem gondol arra, hogy az ő nagyon személyes élményét lefordítsa nekünk, akik egészen más nyelvet beszélünk...” és „ha a romantika azt jelenti, hogy az életet az író a maga teljességében akarja megmarkolni, akkor romantikus is.”, hogy Kosztolányi véleményét idézzük.³⁴

A kortársak jellemzéseiből megfigyelhető megmutatók, sőt, birtoklási, leigázási törekvése átsüt művein („Nincs benne semmi kimódoltság, művi fogás, csak épp torkon ragad.” – írja Vidor Miklós³⁵), s amint majd látjuk, a kritika helyzetét is megnehezíti.

Eppen ez a magatartás, ez a céltudatos világhabzsolás teszi, hogy megintcsak dinamika és mozdulatlanság ellentétes, és mégis Somlyó univerzumát egyesítő, összetartó elveinek működésére kell gondolnunk. Mert hiszen életének rohanó tíz éve valamiféle kereső magatartást sugall. Nemcsak üldözöttként rohan, menekül állandóan a háta mögött kísértő hiány elől, de maga is üldöző, a nőiség s az allegória századaiban Múzsaként, istennőként látott-láttatott költészet birtokbavevője, élet-fogantató, mű-fogantató. S ezt a gesztust mind személyesen, mind művében fel is vállalja. Meglepidhetnénk tehát, amikor 1911-ben ez a határozott keresés megtorpanni látszik. De nem tesszük, mert rájövünk, Somlyó valamit egy életre megtalált. „Mindvégig ugyanazt a félre nem ismerhető dallamot szóltatja meg, öntörvényével szemben tehetetlenül” (Vidor Miklós³⁶), „egyetlen hangszer művésze volt, de abban virtuóz” (Karinthy Frigyes³⁷), „Költői al-

kata korán tisztázódott: belső világa egy helyben álló, mozdulatlan..." (Rákos Sándor³⁸)

S a testi megtelepedéshez alighanem a tér megfelelő nagysága és változatossága, a „tülkölő, tolakodó, ügynökölő, kenyéért és örömért tülekedő”³⁹ élet hatványozott jelenléte miatt választja Budapestet. A tollával tevékeny részvét, mely e lapokon érdemben nem tárgyalható prózáját és publicisztikáját áthatja, itt hatalmas utazásokat tehetett a töményen áramló sorsok kavargásában. S talán erről az együttérzésről tanúskodik költészete is, csak nem vesszük észre. Nem vesszük észre, mert önzésnek gondoljuk. Somlyó ugyanis a végletekig képes volt beleélni magát *saját sorsába*. S ennek érdekében lépésről lépésre kielezi életét, szimbolikus választakat jelöl ki a maga számára, egy lapra tesz fel mindent, és tragikusan veszít. Sosincs szerencséje. S idézhetnénk egy Somlyó által lejegyzett anekdotát: mikor Nagyváradon kirúgják jólfizető állásából, mivel „legjobb, legégetőbb ambíciója az volt, hogy bejusson a Holnaposok közé”, a költő-társaság törzshelyére, az Emkébe megy, egy hozzájuk közeli asztalhoz leül, tintát, papírt rendel, ír és iszik, iszik és ír, amivel Ady figyelmét is felhívja magára.

Utána beborítékolja az írott verset, büszkén budapesti szerkesztőségcímekkel látja el, majd „kitámo-lyogtam az Emkéből. Még csak annyi időm volt, hogy a levelet a szemközti levélgyűjtő szekrénybe dobjam. Ott összeestem...”⁴⁰ Ez az önfeladási kísérlet, mégha a történeten alakítgatott is Somlyó legenda-keltő szándéka, jellemző karakterére. Innen, hogy „úgy írta mindegyik versét, mint öngyilkos az utolsó levelét.”⁴¹ Hogyan illeszkedik e Kosztolányi-idézethez Somlyó ama cikke, melyben életben maradásra buzdítja az öngyilkosokat?⁴² Úgy, hogy a könnyebb út, az egyszer és mindenkorra öngyilkosság helyett ő a naponta megtörténő öngyilkosságot, önfeladást, önátadást vállalja, mely a legalább annyira édes, mint amennyire mostoha életet nem kioltja, hanem elviselhetővé, sőt, kívánatosá fokozza, pezsdíti, erjeszti. Vagy Karinthy Gábor és Devecseri Gábor versei elé írott előszavából is idézhetnénk, ahol „fiatal örök kezdőként” emlegeti magát,⁴³ s akkor e naponta (nemritkán napjában többször is) végrehajtott öngyilkosságokat a fonákjáról újjászületéseknek, örök újakezdéseknek is nevezhetnénk.

S ezért állíthatjuk bizvást, hogy Somlyó nem alakult, hogy karaktere megőrizte a mozdulatlan, változatlan, s emellett szüntelenül impulzív jellegét, valahogy úgy, ahogyan a végtelenül monoton zajlású tenger minden egyes hullámba beledja minden elszakadási vágyát, feszülő türelmetlenségét.

S hogy ezt a szakadatlan, benső ihlethullámzást megengedhette magának, abban döntő szerepe volt részben vállaltan, részben kényszerűen kőtetlen, illetve változatos kötöttségű munkaritmusának. Füst Milán írja le a jelenetet, mikor tanítás után, munkája végeztével összetalálkozik a New Yorkba, reggelizni igyekvő Somlyóval, aki elszomorodva „rendes embernek” titulálja Füstöt, amilyen ő (Somlyó) sohasem lesz: „Egész élete abban telt, hogy pusztuló embernek nézte önmagát, züllöttnek, amért ilyen rendetlen életű költő volt.”⁴⁴ Ez a „rendetlenség”, rendezetlenség Somlyó életének minden szintjén megnyilvánult, s táptalaja volt „véletlen-vezette” költészetének. Elég emlékeztetnünk arra a tényre, hogy Somlyó több mint 150 különböző folyóiratban publikált pályája során, ám szerkesztőségi állásai nagy részében alig pár hónapot töltött. Ez természetesen magyarázható a kor cinizmusával is, és Somlyó „még sokáig, késő nemzedékek számára is szobra... a Megbotránkozásnak, mely szerint milyen gonosz és aljas az emberiség...”,⁴⁵ amint Karinthy írja. Ugyanakkor maga Somlyó írja le, Nagyváradon miként förmedt rá a hivatali szobájába berontó és onnan nagy hangosan telefonáló laptulajdonosnóra: „Kikérem magamnak, hogy itt cikkírás közben zavarjanak.” A következő pillanat-

ban már „meg is ijed a maga hangjától”, s alázatossá válik, de már késő: a menlevele ki van adva.⁴⁶ Erre a jelenetre ráillik Kellér Andor jellemzése: „világa kegyetlenségétől örökké sértetten, megérsedetett, akkor csattant fel, ha simán kellett volna viselkednie, s akkor nyelt le szemtelen szavakat, ha az asztalra kellett volna ütnie.”⁴⁷ Kosztolányi *Sárkány*-novellájából és Somlyó fentebb említett emlékező írásából pedig kitűnik, hogy sem a pénz értékével nem volt tisztában, sem a vele való bánás polgári képességével nem volt megáldva. Jólfizető nagyváradi szerkesztői állásába megérkezve hirtelen elfelejti a harmadnapos izadsággal átítatott, papírból kivágott ingmelleket, parkban alvásokat, s kedvvel ölti fel a mozgalmár holnaposokat ingerlő dandy-küllemet. Dutka Ákos írja: „Rövid ideig Váradon szerkesztő úr volt: ezüstgombos, sétapálcás, parfümös gavalér.”⁴⁸ A kor társadalma a *Nyugat* ostromának engedve hajlandó volt és lett volna korlátozott számú új arc befogadására a nagy, össznemzeti panoptikumba, ám ahhoz a jelölteknek kompromisszumokat kellett kötnie. S nyitva állt még a nem túl fel-emelő, de tisztos megélhetés robotja, mely például Füst Milán fegyelmezett alkatához illett is (viszont éppen Füst írja le, mennyit szenvedett, törődött Kaffka Margit a tanári robotban). Természetesen nem a kort szeretnénk felmenteni, csak azt jeleznénk, hogy a Somlyó-személyiség állandó harca a világgal, főbérlokkal, szerkesztőkkel, minden rendű és rangú hivatali személlyel éppolyan sok összetevőjű, mint a József Attiláé. Nem akadt mecénás, aki ez állandó szembesülésektől tehermentesítette volna életét. Karinyth megállapítását is figyelembe véve nem is bizonyos, hogy Somlyó természetének megfelelt volna az ilyesmi: „nem az volt a baja, hogy a társadalom csak nyomorultnak és szegénynek tudja elképzelni a költőt, hanem az, hogy ő nem tudta másképpen elképzelni.”⁴⁹ Ez a fajta költő-sors látomás éppúgy átüt a verseken, mint ahogy mindvégig a háttérben magaslik a „rendezett” kisemberléteért keményen, napról-napra megküzdő apa, Schwarz Simon erőteljes alakja.

Kosztolányi alighanem túloz és sarkít Somlyót mintázó elbeszélésében, amikor arról ír, hogy az naponta háromszor veszett össze ki tudja hányadik feleségével („Senki se tudott tájékozódni ebben a tartalmas, de fölöttébb bonyolult családi életben”).⁵⁰ Tény, hogy Somlyó házasságai a rendelkezésünkre álló kevés adat alapján is impulzív és kevésbé koherens rendszert mutatnak: első, egy statiszta-színésznővel kötött házasságának tartama például mindössze két hónap.⁵¹

Zsoldos Sándor méltán tiltakozik több helyütt a „csak költő volt” talán Kosztolányitól eredeztethető,

de azóta számos írásban, emlékezésben továbbélt sommás ítélete ellen. Tiltakozásának érvényt is szerez a kitűnő publicisztikai munkásság értékeinek felmutatásával, s ugyanilyen érvényesen csatlakozik a fellebezéshez Urbán V. László Somlyó-novellaválogatása. Ha azonban a „költőséget” a viszonylag kis lendületű, kifutású, legfeljebb – Tandori Dezső terminusával élve – „félhosszú” ihletű irodalmi (és átételes nemcsak irodalmi) tettek szüntelen változására értjük, akkor a megállapítást az életmű értékeinek bárminemű lefokozása nélkül elfogadhatjuk. Mátyás Iván jegyzi meg előszavában: „Hát igen, a novellák! Majdnem azt mondtam, hogy a prózája. Dehogy! Költészet ez, minden könnyedsége mellett súlyos, megindítóan igaz, mély költészet. Onnan jön, ahonnan a versei.”⁵² S minden paternalisztikus szándék nélkül elmondható ez a publicisztikáról is. Mert legjobb tárcái, glosszái, riportjai nem csupán stílusukban költőiek, de egy helyzetet, egy villanást, motívumot, hallott párbeszéd-töredéket dolgoznak fel, tehát szülő impulzusuk természete felel meg a lírai vers keletkezéséhez szükséges im-

pulzus természetének. S még érvelő szándékú cikkei is inkább elsöprő mondat-áradatukkal, s nem valamely hermetikus teóriával győznek meg.

Írói tevékenysége tehát jellemzően pillanatnyi lendületekre, hirtelen irányváltoztatásokra épül. Akárcsak Estiék ifjúkori játéka: „Valami nyugtalanság viszkedett bennük. Társas játékot játszottak betűkkel, színekel, hangokkal, összekeverve, tódítva, foldozgatva mindent.”⁵³ Füst Milán beszél emlékezésében a *Diadém* híressé vált első sorainak keletkezéséről: „Rímet keresek, egy jó rímet, segíts te is!” – fordul hozzá Somlyó, s mire Füst, akit telefonhoz hívtak, visszatért, már kész is volt a szakasz. „Engem a véletlenek vezetnek. Egy szó, vagy egy véletlen fordulat” – vallja a költő.⁵⁴ Somlyó György is beszámolt hasonló tapasztalatáról, családi beszélgetés és vasárnapi haboskáv mellett villámgyorsan papírra került művekről. Ehhez hasonló alkotói metódussal állunk szemben a mára polgárjogot nyert, művészet rangjára emelkedett jazz-zenében is. A párhuzam annál is kézenfekvőbb, mivel a nagy előadók rögtönzésre épülő műveit felvételek, ezeket kották is rögzítik, s a jazz-zenészek ujjgyakorlatként tanulnak be egy-egy klasszikus szólórészletet, hogy a szükséges improvizációs készségekre szert tegyenek. Az írás is ilyenformán, a pillanatnyi ihlet közvetlenségét el nem veszítve kanonizálta, őrizte meg Somlyó költői tudatáramlását a papíron. Ez a szövegek sok esendősége ellenére sem jelenti a kontroll teljes kizárását, csak egy automatikusabb szintre való visszaszorulását, korlátozódását. S nem is a javíthatatlanság maga, hanem a leírás aktusának gyakran ismétlődő volta okozza az egyenetlen színvonalat, az a türelmetlenség, mellyel a költő nem volt képes kivárni, hogy egy motívum lavinává gyűljön, sőt, sokszor érezhetően a papír vonzásától várta magát a motívumot is. A Somlyó-szövegek improvizativitásának ténye mindenesetre kapaszzkodó megítéltetésükhöz.

3. A BARBÁR?

„Íme egy érzéki és finom barbár”, mondja Somlyóról Kosztolányi Lemaître szavával.⁵⁵ Mind külső megjelenése, mind irodalmi csiszolatlansága, impulzív írástechnikája arra csábít, s ennek a csábításnak a kritika egy része enged is, hogy Somlyót egyféle „őstehetségként” kezeljük.

„Hogy a költőt »sötét torreádorképűnek« láttam, egy jelentékeny arc egyik erős és lehetséges impressziója volt; Karinthy szemében indián arcot formáztak ugyanezek a vonások”,⁵⁶ írja Rónai Mihály András. Dutka „déli viharban kicserzett bőrű dal-

Somlyó Zoltán első verseskötete

mát tengerésznek”⁵⁷ mutatja, „ez a fiú egy boldogtalan cigányprímásra hasonlított”, olvassuk az *Esti Kornélban*,⁵⁸ „Fekete vagyok, szőrös vagyok, ősember vagyok? Azért szeretnek a nők!” – kiáltja vidáman, bemutatkozásképpen ő maga Füst emlékezete szerint.⁵⁹ E hasonlatok mindegyike a kívülről érkezettségre, bizonyos előképzetlenségre utal, mely, ha más eredetű is, rokon a később megjelenő népi költő-nemzedékével. Somlyó György ír arról, hogy Erdélyi József Budapestre feljövén éppen Somlyót keresi meg, megérezvén költészetében a „legnagyobb városi színek keveredését a soha le nem vetkezett vidékiesség meghitt realizmusával”,⁶⁰ s hogy a petőfiesség és aranyosság után ez a líra „a valóban népi hangvétel talán első megjelenése a modern költészet kereteiben... népi és népszerű hangvétel... a modernség forradalma után, azon belül”.⁶¹

„Magányos pályán keringett, épp csak súrolva Adyék naprendszerét, valójában kívülrekedten a Nyugat nagy nemzedékének körén.”⁶² Mi az oka ennek a kívülrekedtségnek? Kihez áll közel a kor jelentős alkotói közül, kinek rokona? Végző soron, bár első kötetében akadhatunk Ady-reminiszcenciákra, nem tartozott az ő „uszályába” (még annyi önkényességgel sem sorolható ide, mint mondjuk Oláh Gábor), Nagyváradon is bizonyos kivetettség jellemezte, igazán a Holnap köreiből is kissé idegen volt. Az elefántcsonttorony természetesen szintén szóba sem jöhet Somlyó esetében, értékes, sovány erszénnyel nem beszerezhető anyaga miatt, s börtönző jellegénél fogva. „Mert Somlyó Zoltán nem járt Négyesy-szemináriumba, csak kávéházba

járt.”⁶³ Költészete Juhász és a kezdeti, kevésbé schopenhauerizáló Kosztolányi s mondjuk az általa szeretett Erdélyi József – de említhetnénk Gulyás Pált is – között helyezkedik el. Kosztolányi természetesen hatott is rá, s nem mernénk megesküdni, hogy ez talán fordítva is nem igaz, s vele kapcsolja össze betegesen érzékeny, individuális lírája, annak „városias” élményvilága, a népiesekkel pedig szinte autodidakta, szívével, s nem értelmével litterátor volta rokonítja.

„A művészi tudatosságnak az a hideg vonása, amit a németek »Ewigkeitszug«-nak neveznek, s ami vasvázat ad az ú. n. »örökbecsű« művek lágy belsejének – az nincs meg benne...” – jegyzi meg Karinthy a *Sötét baldachin* előszavában, s félti is emiatt, nehogy múlandó képződménynek bizonyuljon a somlyói líra.⁶⁴ Az elaboráló, elmélyült „tudományos” tevékenység hiánya kétségtelen nála, a vidéki újságírói életbe épp csak érettségizetten sodródik bele, időbe telne, míg valamennyire be tudná hozni a könyvön nevelkedettek előnyét, s ezt az időt sem szentelheti a tanulásnak. „Mit alkothatott volna, ha nem kényszerül örökké üzőtten loholni a pengők után, ha gondosan dolgozhatik, ha művelheti magát”⁶⁵ – sóhajt fel Kellér, s ki tudja, igaza van-e? „Ha Somlyó Zoltánt arra kárhoztatnám, hogy olvasson át néhány pszichopatológiai könyvet, és ismerje meg igazán önmagát, az okot, amely írásra készíti, s ha követelném, hogy tanuljon meg egy pár iskolai verstant, és nézzen meg minden szót a Magyar Nyelv Teljes Szótárában, akkor versei bizonyára világosabbak (nem tökéletesebbek) lennének, és kigyógyulna a betegségéből is, de akkor talán a költészetből is kigyógyulna”⁶⁶ – cáfol rá Kosztolányi. Ez a cáfolat persze megintcsak afféle „hályogkovácsa” mitizálja őt, akinek addig jó, míg nem tudja, mit csinál. S ezt az ítéletet tetőzi be Vas István tanulmánya: „Az igazság az, amit Illés Béla fogalmazott meg a legnyersebb szókimondással: »Somlyót nem érdekelte az esztétika... A nyelv, a stílus, a verselés elvi problémái nem foglalkoztatták... Barbárnak nevezi magát egy szép versében, s nemcsak indulataiban volt az, hanem művészetében is: jó fülű, természetes dallamérzékű barbár, aki hagyománytalanul, magáévá tett műveltség nélkül, sőt, igazában művelhetetlenül néz szét a civilizált világban, s annak legújabb divatjaiból nemtörődőséggel azt szedi fel, amiben legkényelmesebben tud mozogni”⁶⁷, s ha később „igazi”, illetve „gyanútlan” jelzőkkel finomítja is a „barbár” kitélt, az ítélet kétségkívül kemény.

Olyan úttörő érdemei ellenére, mint Baudelaire *Utazásának* első fordítása, műveltsége természetesen rapszodikus, s ha ki is szélesedik valamelyest

élete végére, ez az olvasottság nem mérhető mondjuk a Kosztolányi *Modern költők*jében, Babits irodalomtörténetében vagy Karinthy irodalmi paródiáiban megnyilatkozókhoz. Ám ez költészetére csak akkor lenne káros hatással, ha verseiben a *poeta doctus* igényével, törekvéseivel lépne fel. Somlyó költészetének első, eredendő és mindvégig eleven lendülete azonban a megélt realitásból, s az evvel szervesen összefüggő vágyott, vagy álmodott belső valóságból született, s ezen belül is saját, legjobban és kizárólagosan ismert életét állítja írásai középpontjába. Első köteteiben kerül is mindennemű, a nyugatosok által oly gyakran használt műveltség-beli utalást, idézetességet. A Doge-palota, a San Marco vagy mondjuk az Alvilág helyett a Mária-, vagy a Könyök-utca, minaretek, barna balkonok, caffeteriák helyett bútoros szobák, kávéházak, az ideává légiesített tizenkét éves gyereklány, Beatrice helyett – a rosszmájú polgár, Márai szóhasználatával élve – a „tragikus hangsúllyal” szeretett „kövér nők” sorjáznak nála. Később persze ír Rodin-aktról vagy Maupassant-regényről, de csak ha ezek megélt, belső valósággá váltak: a Rodin-szobor képe asztala felett függ, s mint élő nőről, álmodik róla, a Maupassant-t pedig maga fordítja, részben tehát írja is.

Az indián- vagy torreádor-küllemű költő szerepvállalásában ugyanakkor nyilvánvalóan van valami mélységesen irodalmi. A versekben néhol meg is nevezett vagy epikusán szereplő, máskor megnevezetlenül jelenlévő „szent prófétának”, látnok-költőnek nyilvánvaló előképei vannak: trubadúrok, romantikusok, baudelaire-ek. Az irodalmiság azonban nem „nyugatos” szinten, gazdagító, színező, árnyaló hatások, felkavaró szellemi megérinttetések révén, hanem főképpen saját élményekből leszűrt magatartás-párlatként ivódik költészetébe. „Költővé nem irodalmi műveltsége, nem halhatatlanok lelkesítő példái... tették.”⁶⁸

Formai síkon megnyilatkozó „bárdolatlansága” tulajdonképpen csak más elvárásrendszer tükröz. Amint Somlyó György is jelzi, többnyire „nyugatos” rímélése mellett nem tartózkodik olykor a „népies” rímektől sem. Hogy csak a jól ismert *Hajnali imádságból* idézzünk:

*s a harang a szívükbe sikolt.
Istenem, sok bánatom volt!*

S nem mindig törődik a nyugatos iskola által oly komolyan vett jambikus nőrim-felfogással, gyakran alkalmaz trocheust az utolsó ép láb jambusa helyett. Példa rá többek között *Az átkozott költő* ciklus nyolcadik darabja:

*Szívemnek dohos udvarában
egy őszi verkli játszik halkán
... és azt hiszem, már rég meghaltam.
(Az átk 15)*

Ezek a „vétségek” persze általában megmaradnak az illendőség keretei között, s nyilván szándékos is van bennük, hiszen mi sem lett volna egyszerűbb az ő kitűnő formaérzékevel, mellyel nemcsak átvette, de sajátjává is tette Kosztolányi hazard rímtechnikáját, mint e néhány szabályt „megtanulni”, és maradéktalanul betartani. Ez azonban gátolta volna a Somlyó féle „automatikus” írás szabadságát, természetességét. Sorainak hosszúsága is (főképp az első időkben) rapszodikus, sokszor nehéz áttetsző rímstruktúrát felfedezni (hogyan némely versben vállalt, majd útközben elejtett sormetszetekekről ne is beszéljünk), a már idézett *Hajnali imádság* például a következő változatosságot mutatja szótagszám és rímképlet tekintetében: 10a; 8b; 8b; - 10a; 8c; 7c - 10a; 9d; 7d; - 10x; 9e; 8e - 11e; 12e; 9e - 11f; 11f; 9f - 10x; 9c ; 6g; 6g; 7c. Ugyanakkor már első kötetében is vannak hibátlanul „kiszámolt”, a *Nyugat* puristáinak ízlését is kielégítő darabok. Ha azonban formai tekintetben ilyen rigorózusak vagyunk Somlyóval, volna min fennakadnunk a nálánál jóval „népiesebb” rímelésű, olykor minden szabályon keresztülgázoló Ady, a lap egyik törzsszerzője esetében.

Többen nem is formai, hanem stílusbeli, sokhelyütt jogos kritikával éltek. „Még sosem láttam együtt ennyi fületlen gombot, igazán ízetlen mindenfélét igazán csodás sorokkal... shakespearei szépekkel...” – írja Füst Milán a *Nyugat* hasábjain.⁶⁹ „Olvasok szavakat, amelyekről nem tudom, hogyan kerültek a versbe. Bizonyára egy lázas másodperc eredményei” (Kosztolányi⁷⁰). „A szintkülönbségek ilyen magasba csapó, s alázuhanó tendenciáit talán senkinél se lehet megfigyelni” (Somlyó Gy.⁷¹). „Néha egyetlen szó teszi tönkre a verset, máskor egyetlen szókapcsolat kedvéért mérlegeli a válogató: ne vegye-e föl a másként nagyon is közepszerű alkotást. S egyaránt nyugtalanítja a gondolat: nem volt-e túlzottan szűkmarkú, vagy nem volt-e indokolatlanul 'bőkezű' munkája során.” – osztja meg velünk a szerkesztő aggályait Tamás Attila.⁷²

Ugyanakkor elemezhetetlen belső sugallatról, mindent jóvátevő rejtélyes rendező erőről is beszélnek kritikusai. „Nincs jogunk mikroszkóp alá venni a verseket. Gyomlálni nem merek... Olyan vakmerő kapcsolatokkal találkozunk itt, melyeket értelmünk talán nem mindjárt ért meg, de érzésünk eleve elfogad, a sorok mögött megnyilatkozó belső rend, a mögöttük áramló elemezhetetlen sugallat alapján.”⁷³

Fotó: Kőbányai János

...”még »legrosszabb« versének anyagában is akkorát csillag egy-egy gyémántrög, hogy belekáprázik az ember... a Somlyó-lírának olyan képe van együtt, amit csak képprombolás zúzhat »jó« s »rossz« versek szilánkjaira.”⁷⁴

Valóban, Somlyó versei olvastán a kritikus először biztos ítéletűnek érzi magát, olyannak, aki tudja, hogy mi a jó, mi a selejtes, mit kell kiemelni, hol kell továbblapozni, látja a hibákat, az erényeket, a csúcspontokat és a hullámvölgyeket. Aztán lassan elvakítják a Rónai Mihály András említette villanások, belül kerül Somlyó világán, értékelése elbizonytalanodik, s ugyanazt hallja, mint amiről Karinthy ír: a versek hörgő, élő lélegzését, s elfelejt „esztetizálni”. Ez persze műélvező részéről érthető magatartás, sőt, a műélvezet mintája, meghatározása lehetne. A szövegek „kortárssá” válnak, az ítélethez kiesik szerepéből, elfelejti prekoncepcióit, (elő)ítéleteit, befogadó lesz. E méltatások majd mindegyikében sajátosan keveredik a szigorral fellépni kívánó kortárs kritikus, az értő, versszerető irodalombarát és a menthetőt menteni kívánó irodalomtörténész hangja. Mivel azonban feladatunk

Somlyó Zoltán művészetének felmutatása, nem engedhetünk a műélvezet kísértésének, hiszen e költészet „velejét”, csomópontjait kell feltérképeznünk, fel kell erősítenünk Somlyó művészetének versek ezreiben szétszórt ingereit. Így leginkább Vidor Miklós ítéletéhez csatlakozhatunk: „Strófák, sorok – a legnagyobbakhoz méltók, és nyolc-tíz hibátlanul végigdalolt költemény”⁷⁵, ha a „hibátlan” – inkább úgy mondanánk, kellő töménységű – költemények számát meglehetősen szűkre szabottnak is találjuk. Ha viszont úgy gondolkodunk, hogy tíz igazán jelentős művet választanánk ki irodalmunk minden alkotójától, amolyan reprezentatív mintaként, abban Somlyó tíz legjobb művének is meglenne a helye.

Az egységben nehezen szemlélhető, kevésbé megragadható életmű és karakter koordinátarendszerét kijelölve, cselekvési terét mintegy behatárolva így szembenézhetünk Somlyó költészetének tulajdonképpeni tetteivel és tényeivel.

JEGYZETEK

- ¹ SOMLYÓ Zoltán, *Nyitott könyv*. Budapest. 1960. 15–16.
- ² Az átkozott költő szól. in SOMLYÓ Zoltán, *Az átkozott költő. Megbeszélések az Istennel*. Budapest. 1911.
- ³ Önéletrajz az Érdekes Újság Dekameronja számára. in SOMLYÓ Zoltán, *Jajgató Felicián* (Válogatott versek). Budapest. 1982. 11.
- ⁴ Az átkozott költő szól. in SOMLYÓ Zoltán, *Az átkozott költő. Megbeszélések az Istennel*. Budapest. 1911.
- ⁵ ZSOLDOS Sándor, „Voltam valaki köztetek”. Vázlat Somlyó Zoltán életrajzához. *It* 1983. 30.
- ⁶ Az átkozott költő szól. in SOMLYÓ Zoltán, *Az átkozott költő. Megbeszélések az Istennel*. Budapest. 1911.
- ⁷ Önéletrajz az Érdekes Újság Dekameronja számára. in SOMLYÓ Zoltán, *Jajgató Felicián* (Válogatott versek). Budapest. 1982. 11.
- ⁸ SOMLYÓ Zoltán, *Nyitott könyv*. Budapest. 1960. 52.
- ⁹ SOMLYÓ Zoltán, *Dél van*. Szeged, 1910. 13.
- ¹⁰ Költő a sírkőraktárban. in KELLÉR Andor, *Az élet édes tarkasága*. Budapest. 1973. 222.
- ¹¹ Somlyó Zoltán emlékezete. in FÜST Milán, *Emlékezések és tanulmányok*. Budapest. 1982. 107.
- ¹² Esti Kornél V. fej. in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Novellák II.* köt. Budapest. 1957. 93.
- ¹³ SOMLYÓ György, Morzsák apám asztaláról. *It* 1982. 834–835.
- ¹⁴ Miért? in SOMLYÓ Zoltán, *Dél van*. Szeged, 1910. 16.
- ¹⁵ Friderika. in SOMLYÓ Zoltán, *Jajgató Felicián* (Válogatott versek). Budapest. 1982. 179.
- ¹⁶ Fragmentum a Kenyér című misztériumból. in SOMLYÓ Zoltán, *Északra indulok*. Békéscsaba. 1912. 71.
- ¹⁷ Az átkozott költő. XII. in SOMLYÓ Zoltán, *Az átkozott költő. Megbeszélések az Istennel*. Budapest. 1911. 15.
- ¹⁸ ZSOLDOS Sándor, „Voltam valaki köztetek”. Vázlat Somlyó Zoltán életrajzához. *It* 1983. 33.
- ¹⁹ SOMLYÓ Zoltán, *Nyitott könyv*. Budapest. 1960. 52.
- ²⁰ Fragmentum a Kenyér című misztériumból. in SOMLYÓ Zoltán, *Északra indulok*. Békéscsaba. 1912. 69.
- ²¹ Somlyó Zoltán emlékezete. in FÜST Milán, *Emlékezések és tanulmányok*. Budapest. 1982. 102.
- ²² VAS István, Lóra és Érosz. in SOMLYÓ Zoltán, *Bortüdő szeme-memre szoknyád!* (Válogatott versek.) Budapest. 1972. 8.
- ²³ Az átkozott költő. in RÁKOS Sándor, *Elforgó ég alatt*. Budapest. 1974. 308.
- ²⁴ Fragmentum a Kenyér című misztériumból. in SOMLYÓ Zoltán, *Északra indulok*. Békéscsaba. 1912. 73.
- ²⁵ Kőbányai János gyűjtése; Somlyó György szíves közlése.
- ²⁶ Somlyó Zoltán emlékezete. in FÜST Milán, *Emlékezések és tanulmányok*. Budapest. 1982. 106.
- ²⁷ ZSOLDOS Sándor, A ködlovag átkozott költő. *Új Írás* 1988. 67; 71; 73–74.
- ²⁸ SOMLYÓ Zoltán, *Aranykanál*. (Kiadatlan novellák.) Budapest. 1993. 18.
- ²⁹ Somlyó Zoltán. in RÓNAI Mihály András, *Magyar lant*. Budapest. 1984. 236.
- ³⁰ Somlyó Zoltán. in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Egy ég alatt*. Budapest. 1973. 320.
- ³¹ *I. m.*
- ³² SOMLYÓ György, Mi füzte Márait apámhoz? *Lyukasóra* 1993. 6. sz. 11.
- ³³ TURCSÁNYI Elek, Somlyó Zoltán. *Nyugat* 1937 I. 134.
- ³⁴ Somlyó Zoltán. in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Egy ég alatt*. Budapest. 1973. 316–317; 322.
- ³⁵ VIDOR Miklós, Nem is az a száz év. Somlyó Zoltánról. *Élet és Irodalom* 1982. 25. sz. 10.
- ³⁶ *I. m.*
- ³⁷ KARINTHY Frigyes, Somlyó Zoltánról. in *Somlyó Zoltán válogatott versei*. Budapest. 1937. 9–10.
- ³⁸ Az átkozott költő. in RÁKOS Sándor, *Elforgó ég alatt*. Budapest. 1974. 309.
- ³⁹ MÁRAI Sándor, Szindbád hazatér. idézi SOMLYÓ György, Mi füzte Márait apámhoz? *Lyukasóra* 1993. 6. sz. 11.
- ⁴⁰ Hogy’ lettem holnapos? in SOMLYÓ Zoltán, *Párbaj és kultúra*. (Válogatott publicisztikai írások.) Budapest. 1986. 433–444.
- ⁴¹ Somlyó Zoltán. in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Egy ég alatt*. Budapest. 1973. 320.
- ⁴² Az öngyilkosokhoz in SOMLYÓ Zoltán, *Párbaj és kultúra*. (Válogatott publicisztikai írások.) Budapest. 1986. 246–247.
- ⁴³ Előszó Devecseri Gábor és Karinty Gábor verseihez. in SOMLYÓ Zoltán, *Párbaj és kultúra*. (Válogatott publicisztikai írások.) Budapest. 1986. 417.
- ⁴⁴ Somlyó Zoltán emlékezete. in FÜST Milán, *Emlékezések és tanulmányok*. Budapest. 1982. 106.
- ⁴⁵ KARINTHY Frigyes, Somlyó Zoltánról. in *Somlyó Zoltán válogatott versei*. Budapest. 1937. 9–10.
- ⁴⁶ Hogy’ lettem holnapos? in SOMLYÓ Zoltán, *Párbaj és kultúra*. (Válogatott publicisztikai írások.) Budapest. 1986. 441.
- ⁴⁷ Költő a sírkőraktárban. in KELLÉR Andor, *Az élet édes tarkasága*. Budapest. 1973. 222.

- ⁴⁸ ZSOLDOS Sándor, Somlyó Zoltán és Juhász Gyula kapcsolata. *Acta Historiae Litterarum Hungaricum* 1983. 115.
- ⁴⁹ KARINTHY Frigyes, Somlyó Zoltánról. in *Somlyó Zoltán válogatott versei*. Budapest. 1937. 9–10.
- ⁵⁰ Sárkány. in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Novellák III.* köt. Budapest. 1957. 196.
- ⁵¹ ZSOLDOS Sándor, „Voltam valaki köztetek”. Vázlat Somlyó Zoltán életrajzához. *It* 1983. 34.
- ⁵² MÁNDY Iván, Somlyó Zoltánról. in SOMLYÓ Zoltán, *Aranykanál*. (Kiadatlan novellák.) Budapest. 1993. 8.
- ⁵³ Esti Kornél V. fej. in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Novellák II.* köt. Budapest. 1957. 90.
- ⁵⁴ Somlyó Zoltán emlékezete. in FÜST Milán, *Emlékezések és tanulmányok*. Budapest. 1982. 103.
- ⁵⁵ Somlyó Zoltán. in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Egy ég alatt*. Budapest. 1973. 316.
- ⁵⁶ Somlyó Zoltán. in RÓNAI Mihály András, *Magyar lant*. Budapest. 1984. 235.
- ⁵⁷ ZSOLDOS Sándor, Somlyó Zoltán és Juhász Gyula kapcsolata. *Acta Historiae Litterarum Hungaricum* 1983. 115.
- ⁵⁸ Esti Kornél V. fej. in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Novellák II.* köt. Budapest. 1957. 83.
- ⁵⁹ Somlyó Zoltán emlékezete. in FÜST Milán, *Emlékezések és tanulmányok*. Budapest. 1982. 92.
- ⁶⁰ SOMLYÓ György, Morzsák apám asztaláról. *It* 1982. 832.
- ⁶¹ *I. m.* 841.
- ⁶² Az átkozott költő. in RÁKOS Sándor, *Elforgó ég alatt*. Budapest. 1974. 308.
- ⁶³ Somlyó Zoltán. in RÓNAI Mihály András, *Magyar lant*. Budapest. 1984. 238.
- ⁶⁴ KARINTHY Frigyes, Somlyó Zoltán profilja alá. in SOMLYÓ Zoltán, *Sötét baldachin*. Budapest. 1913.
- ⁶⁵ Költő a sírkőraktárban. in KELLÉR Andor, *Az élet édes tarkasága*. Budapest. 1973. 223.
- ⁶⁶ Somlyó Zoltán. in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Egy ég alatt*. Budapest. 1973. 316.
- ⁶⁷ Somlyó Zoltánról. in VAS István, *Megközelítések*. Budapest. 1969. 75.
- ⁶⁸ TURCSÁNYI Elek, Somlyó Zoltán. *Nyugat* 1937 I. 134.
- ⁶⁹ FÜST Milán, Somlyó Zoltán. *Nyugat* 1937 I. 132.
- ⁷⁰ Somlyó Zoltán. in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Egy ég alatt*. Budapest. 1973. 317.
- ⁷¹ SOMLYÓ György, Morzsák apám asztaláról. *It* 1982. 838.
- ⁷² TAMÁS Attila, A válogatásról. in *SOMLYÓ Zoltán válogatott versei*. Budapest. 1962. 382.
- ⁷³ Somlyó Zoltán. in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Egy ég alatt*. Budapest. 1973. 322.
- ⁷⁴ Somlyó Zoltán. in RÓNAI Mihály András, *Magyar lant*. Budapest. 1984. 235; 236.
- ⁷⁵ VIDOR Miklós, Nem is az a száz év. Somlyó Zoltánról. *Élet és Irodalom* 1982. 25. sz. 10.

Kabiri

Kabiri Szőnyegház
Budapest XII., Krisztina krt. 11.

(A Széll Kálmán tér mellett)
Tel.: (06-1) 212-4143

www.kabiriszonyeghaz.hu
www.facebook.com/kabiriszonyeghaz

A Kabiri Szőnyegház

év végi hangulatban
gazdag kínálattal, kedvező,
sőt: plauzibilis árakkal várja régi és új vevőit.

Keleti választék, kényelem és keleti kiszolgálás.
Közép-Európa legszélesebb szőnyegkínálata.